

ראש הישיבה - הרב מיכאל ברום

מהות איסורי תשעה באב

ראשי פרקים

- א. מבוא
- ב. הסוגיות בגמרא
- ג. פסיקת הרמב"ם
- ד. דברי הגרי"ז
- ה. סיכה שאינה של תענוג
- ו. מהות האיסורים

א. מבוא

תשעה באב הוא היום בו אנו מתאבלים על חורבן בית הבחירה, וחשים בחלל הפנוי ובהעדר שנותר בעולמנו ללא המקדש. במאמר זה נעיין בשיטת הרמב"ם במהות האיסורים שיש בתשעה באב בכלל, ובמהות איסורי הרחיצה והסיכה בפרט. מתוך העיון נראה כי יש בתשעה באב עניין נוסף - יום של תשובה ותיקון ושל התעלות הנשמה לשורשה, לקראת בניין בית הבחירה. כמו כן נגלה, כי יש קשר עמוק ויסודי בין תשעה באב לבין יום הכיפורים.

ב. הסוגיות בגמרא

הסוגיה בפסחים

אומרת הגמרא במסכת פסחים (נד, ב):

מיתבי: אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר - מאי ספיקו מותר, לאו בין השמשות שלז' אמר רב שישא בריה דרב אידי: לא, לקביעא דירחא. הא לכל דברים זה וזה שוין - מסייע לרבי אלעזר, דאמר רבי אלעזר: אסור לו לאדם שיושיט אצבעו במים בתשעה באב כדרך שאסור להושיט אצבעו ביום הכיפורים.

רבי אלעזר משווה בין תשעה באב ליום הכיפורים, שבשניהם יש איסור לאדם אפילו להושיט אצבעו למים (וכל שכן איברים אחרים), ובפשטות מדובר אפילו למים קרים.

הגמרא ממשיכה ומקשה על רבי אלעזר מברייטא :

מיתיבי: אין בין תשעה באב לתענית ציבור אלא שזה אסור בעשיית מלאכה וזה מותר בעשיית מלאכה במקום שנהגו - הא לכל דבריהם זה וזה שוין, ואילו גבי תענית ציבור תניא: כשאמרו אסור ברחיצה לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו לא.

הגמרא מוכיחה מהברייטא שתשעה באב דומה באיסוריו לתענית ציבור ולא ליום הכיפורים. ביחס לרחיצה תענית ציבור קלה מיום הכיפורים - הרחיצה האסורה היא דווקא רחיצת כל גופו (וכפי שנראה לקמן זהו דווקא בחמין), אך מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו. אם כן קשה - כיצד רבי אלעזר לעיל אסר בתשעה באב אף להושיט אצבע למים קרים, והנה אנו רואים שמותר לרחוץ איברים.

תשובת הגמרא :

אמר רב פפא: תנא קולי קולי קתני.

תשובת רב פפא היא שהברייטא עסקה דווקא בדברים שתשעה באב קל מתענית ציבור, אבל דברים שתשעה באב חמור מתענית ציבור לא שנינו, ובהם הברייטא לא עסקה.

העולה מהגמרא בפסחים: תשעה באב דומה בדיניו לתעניות אחרות, אלא שהגמרא התלבטה אם הוא דומה ליום הכיפורים או לתעניות ציבור. מסקנת הסוגיה היא שלעניין רחיצה תשעה באב דומה ליום הכיפורים, ואסור ברחיצת איברים אפילו בצונן.

הסוגיה בתענית

לעומת זאת, במסכת תענית (יג,א) נאמר:

אמר רפרס בר פפא אמר רב חסדא: כל שהוא משום אבל כגון תשעה באב ואבל - אסור בין בחמין בין בצונן.

יש לדייק בדבר, שהגמרא בפסחים שהובאה לעיל השוותה את תשעה באב לתענית, אלא שהתלבטה האם הוא דומה לתענית ציבור או לתענית של יום כיפור. ולעומת זאת, הגמרא בתענית מחדשת שתשעה באב דומה דווקא לאבל, וכפועל יוצא מכך לעניין רחיצה - אסור לרחוץ כל גופו גם בצונן.

מה דין פניו ידיו ורגליו באבל? בהמשך אותה גמרא בתענית, היא מכריעה להלכה:

הלכתא: אָבֵל אסור לרחוץ כל גופו בין בחמין ובין בצונן כל שבעה, אָבֵל פניו ידיו ורגליו - בחמין אסור בצונן מותר.

לאור ההשוואה בתחילת הסוגיה בין תשעה באב לאבל, עולה לכאורה שבתשעה באב מותר לרחוץ איברים בצונן. אולם מסקנה זו קשה מהסוגיה בפסחים, שהשוותה את דין תשעה באב ליום הכיפורים, שלפי זה בתשעה באב אסור לרחוץ איבריו בצונן.

ההשוואה בין אבל לתשעה באב מפורשת במקום נוסף במסכת תענית (ל,א):

תנו רבנן: כל מצוות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב - אסור באכילה ובשתיה¹ ובסיכה ובעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה בגביאים ובכתובים ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות... וקורא בקינות באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ותינוקות של בית רבן בטליו.

לקמן נבאר יותר את משמעות השוואה נוספת זו ואת החידוש שבה.

ג. פסיקת הרמב"ם

נתבונן כעת בפסיקת הרמב"ם בשאלה זו - האם הכריע כסוגיה בפסחים שתשעה באב הוא כמו יום הכיפורים, או כסוגיה בתענית שתשעה באב דינו כמו אבל?

יש להקדים, שבכדי להגיע לאמיתת שיטת הרמב"ם, יש להתבונן במכלול פסיקות הרמב"ם בכל הנושאים הנידונים, ולא רק בהלכה ביחס לתשעה באב. כמו כן, יש לדקדק היטב בלשונו ובמקורותיו בדברי חז"ל.

זה לשון הרמב"ם בהלכות שביתת עשור (ג,א):

אסור לרחוץ ביום הכיפורים בין בחמין בין בצונן, בין כל גופו בין אבר אחד. אפילו אצבע קטנה - אסור להושיטה במים.

כפי שראינו לעיל, ביום הכיפורים איסור הרחיצה הוא חמור וכולל אף איסור רחיצת אצבע קטנה בצונן.

1 יש שאינם גורסים בברייתא אכילה ושתייה שהרי אבל מותר בהם. להלן נראה שיש משמעות גדולה להבדל זה שבין אבל לתשעה באב.

ביחס לאבל פסק הרמב"ם בהלכות אבל (ה,ד):

אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו, ואם להעביר את הזוהמא - מותר. וכן
אסור ברחיצת מקצת גופו בחמין, אבל בצונן - רוחץ פניו ידיו ורגליו
אבל לא כל גופו.

האבל, בשונה מיום הכיפורים, מותר ברחיצת פניו ידיו ורגליו בצונן.

ביחס לנידון דידן, הלכות תשעה באב, פסק הרמב"ם בהלכות תעניות (ה,י):

אסור ברחיצה בין בחמין בין בצונן ואפילו להושיט אצבעו במים, ואסור
בסיכה של תענוג ובעילת הסנדל ובתשמיש המטה כיום הכפורים.

מבואר אם כן להדיא שהרמב"ם פוסק למעשה כמו הגמרא בפסחים, שתשעה באב
דומה באיסורי הרחיצה ליום הכיפורים, ואסור להושיט אצבעו למים אף בצונן.

עוד יש לשים לב, שלא רק שהרמב"ם פסק שבתשעה באב אסור לרחוץ איברים בצונן,
אלא הוא השתמש ממש בלשון של רבי אלעזר שהובאה בסוגיה בפסחים: "אסור לו
לאדם שיושיט אצבעו במים בתשעה באב". כמו כן, הרמב"ם השווה בסוף ההלכה
במפורש את תשעה באב ליום הכיפורים, וכדברי רבי אלעזר שם בסוף דבריו: "כדרך
שאסור להושיט אצבעו ביום הכיפורים".

ד. דברי הגרי"ז

ביאור הגרי"ז

הגרי"ז (על הרמב"ם תחילת הלכות תענית ד"ה פסחים) מישב את המחלוקת בין
הסוגיות. בתחילת דבריו הוא מביא את דברי התוספות בפסחים (נה,א ד"ה קולי
קולי):

בלא דרבי אלעזר דאסר להושיט אצבעו במים צריך לומר קולי קולי קתני,
דהא בתשעה באב לכל הפחות כל גופו אסור אפילו בצונן, ובתענית
ציבור מותר בצונן כדמוכח בפרק קמא דתענית.

התוספות מבארים שבעצם קושיית הגמרא היא לא רק לשיטת רבי אלעזר, אלא
הביריתא עצמה קשה, שהרי במקורות אחרים מוכח כבר שיש הבדל בין תשעה באב
לבין תענית ציבור, ואם כן לא רק לשיטת רבי אלעזר נצטרך לומר שתנא קולי קולי
קתני. לפי הסבר התוספות קשה - מדוע אכן הגמרא הקשתה מהביריתא דווקא על
דברי רבי אלעזר?

מתוך כך מסביר הגרי"ז שלמעשה אין מחלוקת בין הגמרות, ששתי הסוגיות עוסקות בשני עניינים וגדרים שונים במהותו של תשעה באב. רחיצת כל גופו בצונן בתשעה באב נאסרה משום **גדר האבלות** שבו, ובכך עסקה הסוגיה בתענית. לעומת זאת, תוספת האיסור של רחיצת איברים בצונן נלמדה בסוגיה בפסחים מהשוואת תשעה באב ליום הכיפורים, כחלק מגדרי התענית.

לפי יסוד זה תירץ הגרי"ז את הקושי. הברייתא בסוגיה בפסחים עוסקת רק בעניין ההשוואה בין תשעה באב לשאר התעניות, דהיינו באיסורים שהם חלק מגדרי התענית שיש בתשעה באב, ולא במה שיש בו מצד גדרי האבלות. הגרי"ז מבאר שמטעם זה הברייתא לא הביאה הבדל נוסף בין תשעה באב לשאר תעניות - שתשעה באב אסור בלימוד תורה מה שאין כן בתעניות אחרות, שכן איסור זה הוא מגדרי אבלות בלבד. זאת אם כן הסיבה שהגמרא הקשתה מהברייתא דווקא על רבי אלעזר, שכן הוא סבור שמצד גדרי תענית תשעה באב דומה ליום הכיפורים ולא לתעניות אחרות. אך לעולם מצד דיני אבלות יש הבדלים נוספים בין תשעה באב לתענית ציבור.

בדרך זו מיישב הגרי"ז גם את שיטת הרמב"ם. היות שנפסק להלכה כרבי אלעזר שתשעה באב דומה בגדרי התענית שבו ליום הכיפורים, הרי שיש לאסור רחיצת אבריו בצונן אף על פי שמצד גדרי האבלות שבתשעה באב היה מקום להתיר זאת.

קושיא על הגרי"ז

אמנם יש להקשות על שיטת הגרי"ז, שלא משמע ברמב"ם שיש באיסורי תשעה באב משום אבל כלל, וכפי שביארנו לעיל - הרמב"ם הביא את לשון הגמרא בפסחים, ולא הביא כלל את הגמרא בתענית, והדגיש בסוף ההלכה שאיסורים אלה הם כמו יום הכיפורים.

עם זאת, פשוט שאכן יש דברים אחרים בתשעה באב שנאסרו משום אבלות, וכפי שכתב הרמב"ם בהמשך (הלכה יא):

תלמידי חכמים אין נותנין זה לזה שלום בתשעה באב, אלא יושבים דוים ונאנחים כאבלים, ואם נתן להם עם הארץ שלום מחזירים לו בשפה רפה וכובד ראש, ואסור לקרות בתשעה באב בתורה או בנביאים או בכתובים ובמשנה ובהלכות ובתלמוד ובהגדות, ואינו קורא אלא באיוב ובקניות ובדברים הרעים שבירמיהו, ותינוקות של בית רבן בטלין בו, ומקצת החכמים נוהגין שלא להניח בו תפילין בראש.

אך היא גופא הראיה - הרמב"ם אמנם הביא את לשון הברייתא שהובאה לעיל (תענית ל,א), אך דווקא את הסיפא של הברייתא העוסקת באיסור לימוד תורה. לעומת זאת, הרמב"ם לא הביא כלל את תחילת הברייתא: "כל מצוות הנוהגות באבל נוהגות

בתשעה באב אסור באכילה ובשתיה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה".
דהיינו, אף שאכן מצאנו בתשעה באב איסורים הנלמדים מאבלות, כאיסור שאילת
שלום² ולימוד תורה, חמשת האיסורים המרכזיים של אכילה ושתיה וכו' אינם בכלל
זה, אלא נאסרו מדין תענית, ומהשוואה ליום הכיפורים.

נבאר את קושייתנו באופן נוסף - אנו מקבלים את סברתו של הגרי"ז המחלק בין גדרי
אבלות וגדרי תענית, ועל ידי כך מיישב את ההבדלים בין שתי הסוגיות. אולם הגרי"ז
סבור שאכן שניהם מהווים להלכה מקור לחמשת האיסורים בתשעה באב. קרי,
הגרי"ז סבור ששתי הסוגיות משלימות זו את זו. אולם, אנו מדייקים בלשון הרמב"ם
שהוא הבין שהסוגיות חלוקות זו על זו, וההכרעה היא כסוגיה בפסחים. ממילא, מקור
חמשת האיסורים וגדרם הוא מגדרי תענית בלבד, ולא מגדרי אבלות. הדברים יבוארו
עוד לקמן.

ה. סיכה שאינה של תענוג

המגיד משנה (תענית ה,י) מעיר על המשך דברי הרמב"ם:

ברייטא שם: אסור בסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ופירש רבינו
בסיכה של תענוג, ודבר ברור הוא שלא עדיף מיום הכיפורים, וכן הדין
לרתיצה שמותר ביום הכיפורים.

המגיד משנה מבאר שהרמב"ם פירש שאיסור סיכה שבגמרא הוא רק סיכה של תענוג,
שכן איסור סיכה בתשעה באב לא חמור מאיסורו ביום הכיפורים. אולם הלחם משנה
במקום מקשה שדברים אלו סותרים את דברי הרמב"ם עצמו בהלכות שביתת העשור
(ג,ט):

אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו, בין סיכה של תענוג בין סיכה שאינה
של תענוג. ואם היה חולה אף על פי שאין בו סכנה, או שיש לו חטטין
בראשו - סך כדרכו ואינו חושש³.

2 המקור לאיסור שאילת שלום בתשעה באב הוא בתוספתא (תענית ג,יב), והשווה גם לאיסור שאילת
שלום בשנת בצורת (תענית יד,ב).

3 נראה שהמגיד משנה הבין שהיתר הסיכה הוא בכלל מה שכתב הרמב"ם להתיר סיכה לחולה ולמי
שיש לו חטטין בראשו גם ביום הכיפורים. אולם הדברים קשים להולמם, שהרי ביום הכיפורים כתב
הרמב"ם להדיא שיש לאסור סיכה שאינה של תענוג, ובתשעה באב התיר סיכה זו. להלן נראה שמקור
דברי הרמב"ם הוא בירושלמי מפורש.

מוכת שביום הכיפורים אסור אף סיכה שאינה של תענוג, שלא כדברי המגיד משנה. אלא שקושיא זו מעלה שתי קושיות נוספות: א. מה המקור לדברי הרמב"ם שאיסור סיכה בתשעה באב אינו אלא סיכה של תענוג. ב. מוכח מהלכה זו שתשעה באב שונה מיום הכיפורים, שלא כמשמעות דברי רבי אלעזר לעיל.

הלחם משנה מתרץ שדין זה אכן נלמד **מדיני אבלות**. הגמרא בתענית (יג,ב) אומרת ביחס לאבלות:

הלכתא: אבל אסור לרחוץ כל גופו בין בחמין בין בצונן כל שבעה, אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר. אבל לסוך – אפילו כל שהוא אסור, ואם לעבר את הזוהמא מותר.

הלחם משנה מבאר ש"לעבר את הזוהמה" זוהי סיכה שאינה של תענוג ועל כן היא מותרת, "ונראה לו להשוות תשעה באב לאבל **דהכל משום צער**". לדעת הלחם משנה ההיתר בתשעה באב לסוך סיכה שאינה של תענוג נלמד מאבל, בשונה מיום הכיפורים שבו אפילו להסיר זוהמה אסור.

אמנם, הלחם משנה מעיר על דברי עצמו: "ואיך השווה רבינו, והעניינים רחוקים". אנו נוסיף שלפי ביאור זה קשים דברי הרמב"ם בסוף ההלכה, שאמר במפורש שלומדים את גדרי האיסורים מיום הכיפורים.

לפיכך נראה לבאר שמקור דברי הרמב"ם ביחס לסיכה הוא בירושלמי⁴ (תענית א,ו):

תני: בשבת בין סיכה שהיא של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג מותר, ביום הכיפורים בין סיכה שהיא של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג אסור, בתשעה באב ובתענית ציבור סיכה שהיא של תענוג אסור שאינה של תענוג מותר.

הראיה לכך שמקור דברי הרמב"ם הוא הירושלמי עולה מתוך דקדוק לשונו בהלכות. בהלכות תעניות הרמב"ם אכן הביא את לשון הירושלמי: "ואסור בסיכה של תענוג", לעומת הלכות אבלות (ד,ה) שבהם הוא הביא את לשון הגמרא במסכת תענית: "אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו, ואם להעביר את הזוהמא מותר".

לאור דברינו, גם את היתר סיכה שאינה של תענוג אין ללמוד מאבל, אלא מדיני תענית ציבור. אמנם בזה שונה תשעה באב מיום הכיפורים, אך דין זה הוא מיוחד והוא נלמד

4 הלחם משנה עצמו הביא את הירושלמי בתחילת דבריו ביחס לאיסור סיכה שאינה של תענוג ביום הכיפורים, אך לא הביא את המשכו כמקור להיתר סיכה זו בתשעה באב.

מהירושלמי. אף על פי שדין זה אכן קיים גם באבל, הרמב"ם בחר לא להביא מקורו משם, אלא מהירושלמי שלמד זאת מדיני תענית ציבור.

ו. מהות האיסורים

איסורי אבל ואיסורי יום הכיפורים

לאור דברינו, ניכר כי יש מהלך ברור בדברי הרמב"ם. הרמב"ם הכריע להביא את מקור דין חמשת האיסורים דווקא מיום הכיפורים, ולא משום אבלות (והנפקא מינא להלכה היא שתשעה באב אסור ברחיצת איברים בצונן כמו ביום הכיפורים).

יש להתבונן ולבאר יותר בעומק מהו ההבדל בין העינוי של אבלות, לבין העינוי המצוי בתעניות בכלל וביום הכיפורים בפרט. מתוך ביאור זה נבאר מדוע לשיטת הרמב"ם חמשת העינויים בתשעה באב מקבילים דווקא ליום הכיפורים, ולא לאבלות.

האיסורים בהלכות אבלות באים כדי להדגיש את השכול, הצער והכאב בהם מצוי האדם בשעת אבלו. ניתן לומר שאדם הנמצא באבל הוא בצער כל כך עמוק, שאין לו את הרצון והכוח הנפשיים לדאוג לצרכיו הגופניים, קרי - להתרחץ או לסוך. חז"ל באו והגדירו להלכה את הביטויים החיצוניים השייכים למצב נפשי זה של האבל.

לעומת זאת, ביום הכיפורים אין חלילה תחושת אבל של צער או אובדן. להיפך, יום הכיפורים הוא יום של קדושה עילאית ורוממות הנשמה (והוא אף מפסיק את דיני האבלות אם החלו מקודם). מהותם של איסורי יום הכיפורים הוא ברצוננו להתנתק מכלל הצרכים הגופניים ולהיות כמלאכי השרת.

זאת הסיבה שהאבל אינו אסור אלא ברחיצה, סיכה ותשמיש המיטה, אך מותר במאכל ומשתה. רחיצה, סיכה ותשמיש הינם פעולות של טיפול בהמשכיות חיי הגוף, בעוד שהאבל נמצא במצב נפשי בו אין הוא רואה לפניו את העתיד, והוא שרוי אך ורק בהווה ובתחושת האבל. אולם תחושת רעב וצמא בהווה עדיין מקננים בו, ועל כן הוא יכול לאכול ולשתות. לעומת זאת, ביום הכיפורים ברצוננו להתעלות כמלאכים, ועל כן גם אכילה ושתייה אסורות עלינו.

מן הטעם הנ"ל אבל מותר בשטיפת איבר מסוים בצונן, ופעולה זו אינה סותרת את האבל והצער בהם הוא שרוי. לעומת זאת, ביום הכיפורים אנו רוצים להתרחק לגמרי מכל הנאה גופנית שהיא, ולפיכך גם רחיצה מועטה זו נאסרה.

איסורי תשעה באב

מובן ופשוט מדוע בתשעה באב יש דיני אבלות על חורבן בית המקדש, שזהו יום שראוי לנו להיות שרויים בצער ובאבל. אכן, כפי שביארנו לעיל, חלק מהלכות תשעה באב נלמדו מאבלות, כאיסור לימוד תורה ושאלת שלום. אך לאור דברינו קשה - מדוע להקביל את תשעה באב ליום הכיפורים?

נראה לבאר, שמלבד הצער והאבלות בתשעה באב, יש במהותו של היום גם קריאה לתשובה ותיקון החטאים שגרמו לחורבן, ובמובן הזה תשעה באב דומה ליום הכיפורים. ביום זה אנו חוזרים בתשובה ומבקשים מחילה על חטאינו ועל חטאי אבותינו. התשובה באה לתקן את אשר קלקלנו, ומכוחה אנו יכולים לבקש ולצפות לבניין הבית.

הדברים מפורשים ברמב"ם בתחילת פרק ה' מהלכות תעניות:

יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, שנאמר: והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם וגו'. ואלו הן: יום שלישי בתשרי... ועשירי בטבת... ושבעה עשר בתמוז... ותשעה באב.

למדנו כי גם תשעה באב הוא חלק מכלל התעניות, שעיקרם "לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה".

יתירה על זאת, לאור מה שהעלינו בביאור שיטת הרמב"ם, הרי שחמשת האיסורים יסודם אך ורק מדוגמת יום הכפורים, דהיינו תשובה והתעלות הנשמה, ולא מדיני אבלות כלל. האבלות באה רק בתחומים נפשיים מסויימים, ועניינם לא להרבות בשמחה. אולם עינוי הגוף אינו מדין אבלות כלל, אלא דווקא מהתעלות הנשמה. חז"ל באו ללמד אותנו לימוד חשוב - תשעה באב אינו יום של ייאוש ואובדן, אלא יום שיש בו אכן צער ושברון הלב, אך מתוכם עולה קריאה וכמיהה לתיקון ותשובה⁵.

5 עוד יש לומר, שלדעת הרמב"ם גם איסור לימוד תורה שבתשעה באב שונה מהותית מאיסור זה שבהלכות אבלות. הגמרא בתענית (ל,א) מתירה ללמוד "דברים הרעים" בתשעה באב, אך היתר זה לא מפורש ביחס לאבל (מועד קטן כא,א). אכן, הרמב"ם בהלכות תעניות (ה,יא) מביא את ההיתר ללמוד דברים הרעים, ואילו בהלכות אבל (ה, טו-טז) הוא פוסק את איסור לימוד תורה לאבל ללא היתר זה (ועיין בתוספות מועד קטן כא,א שאכן כך סבר ר"י בתחילה, אלא שבזקנותו חזר בו והתיר גם לאבל

מעין יסוד זה מצאנו בתוספות רבינו פרץ בפסחים. בגמרא בפסחים (נד,ב) מבואר שתפילת נעילה בתשעה באב אינה חובה אלא רשות, ונלמדת מדברי רבי יוחנן: "ולוואי שיתפלל אדם והולך כל היום כולו". שואל רבינו פרץ במקום: הרי דברי רבי יוחנן נאמרו בגמרא בברכות על אדם שספק אם התפלל, אבל אדם שוודאי כבר התפלל - אינו צריך להתפלל, ואין אומרים בו "ולוואי שיתפלל". אם כן, כיצד אנו אומרים בתשעה באב שיכול אם רוצה להתפלל נעילה?

מתרץ רבינו פרץ:

יש לומר, דשאני הכא דעת הוא למיפש ברחמים ובתחנונים בתשעה באב, אם כן כי התפלל נמי לא חשיב ליה אלא ספק התפלל דשאר ימות השנה, ואז אמר רבי יוחנן ולוואי וכו'.

יום תשעה באב הינו יום המיוחד לרחמים ותחנונים, ועל כן ראוי להרבות בו בתפילה יותר מכל השנה⁶.

נסיים בתפילה, שתחושת האבל והחורבן על בית תפארתנו ועל כל גלויות וצרות עם ישראל בעבר ובהווה, אכן לא יולידו בנפשותינו חידלון וייאוש, אלא אדרבה ינביעו כמיהה גדולה לתשובת הנשמה אל שורשה - "קרבה אל נפשי גאלה", ומתוך כך נזכה כולנו לשיבת השכינה לציון ולהר הקודש בירושלים.

ללמוד כן, וכן פסק השולחן ערוך יורה דעה שפד,ד). לדעת הרמב"ם יש כאן יסוד גדול: בתשעה באב מותר ללמוד את תורת החורבן והגלות, שכן היא המובילה את האדם והעם לתשובה ותיקון. לעומת זאת אבל אסור בכל לימוד תורה, ואיסור זה מקורו בפסוק "האנק דום", וכדברינו למעלה על ההבדל חמהותי בין אבל לתשעה באב.

6 כן כתב אף הרא"ש בתשובה (ד,יג) ביחס לכלל התעניות: "ר"י כתב: הא דאמר רבי יוחנן ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו, היינו דווקא בספק התפלל ספק לא התפלל... והא דאמרינן בפרק מקום שנהגו דאליבא דרבי יוחנן מתפללין תפלת נעילה בתענית ציבור מהאי טעמא דאמר רבי יוחנן ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו, שאני תענית צבור שהוא דומה ליום הכפורים וראוי להתפלל בו תפלת נעילה".